

URAD RS ZA VARSTVO KONKURENCE

Datum: 26.02.2007
Št.: 306-14/2006-100

Urad RS za varstvo konkurence, Kotnikova 28, Ljubljana (v nadaljevanju: Urad), je na podlagi 34. člena v zvezi s 5. in 3. členom Zakona o preprečevanju omejevanja konkurence (Uradni list RS, št. 56/99, 37/04; v nadaljevanju: ZPOmK) ter na podlagi četrtega odstavka 135. člena Zakona o splošnem upravnem postopku (UL RS, št. 24/06 in 105/06; v nadaljevanju: ZUP) v postopku ugotavljanja obstoja prepovedanega usklajenega ravnanja, ki ga je po uradni dolžnosti uvedel proti bankam Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana, Trg republike 2, Ljubljana, ki jo zastopa odvetniška družba Kozinc in partnerji, Dalmatinova 2/IV, Ljubljana, Banka Celje d.d., Vodnikova 2, Celje, Nova KBM d.d., Vita Kraigherja 4, Maribor, ki jo zastopa Odvetniška pisarna Colja, Rojs & partnerji o.p., d.n.o., Tivolska cesta 48, Ljubljana, Abanka Vipa d.d., Slovenska 58, Ljubljana, in Banka Koper d.d., Pristaniška ulica 14, Koper, ki jo zastopa odvetniška pisarna Odvetniki Šelih & Partnerji, o.p., d.n.o., Komenskega ulica 36, Ljubljana, izdal naslednjo

I.

O D L O Č B O:

1. Družbe Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana, Trg republike 2, Ljubljana, Banka Celje d.d., Vodnikova 2, Celje, Nova KBM d.d., Vita Kraigherja 4, Maribor, Abanka Vipa d.d., Slovenska 58, Ljubljana, so kršile 5. člen v povezavi s 3. členom ZPOmK, ker so usklajeno ravnale ter so na točno isti dan, to je 20. februarja 2006, in v točno enakem znesku, 80,00 SIT, uvedle provizijo za svoje komitente pri dvigu gotovine z domačo debetno kartico na bankomatih drugih bank. Navedeno ravnanje predstavlja usklajeno ravnanje o pogojih poslovanja na trgu, katerega cilj je preprečevati, ovirati oziroma izkrivljati konkurenco v Republiki Sloveniji.
2. Sklepi organov bank, ki so naštete v prvi točki izreka, s katerimi so določile, da bodo provizijo za svoje komitente pri dvigu gotovine z domačo debetno kartico na bankomatih drugih bank uvedle 20. 2. 2006 v višini 80,00 SIT, so prepovedani in nični.
3. Bankam se prepoveduje vsakršno nadaljnjo dogovarjanje in medsebojno sodelovanje pri sprejemanju odločitev glede provizije za svoje komitente pri dvigu gotovine z domačo debetno kartico na bankomatih drugih bank.
4. Izrek odločbe se objavi v Uradnem listu Republike Slovenije.
5. Med postopkom niso nastali posebni stroški.

II.

SKLEP:

Postopek proti Banki Koper d.d., Pristaniška ulica 14, Koper, zaradi ugotavljanja usklajenega ravnanja pri uvedbi provizije komitentom za dvig gotovine na bankomatih drugih bank dne 20.02.2006 v višini 80,00 SIT, s e u s t a v i.

O b r a z l o ž i t e v :

1) Urad je 7.2.2006 iz podatkov v medijih izvedel, da so se nekatere banke odločile, da bodo 20. februarja 2006 začele zaračunavati provizijo svojim komitentom za dvig gotovine na bankomatih, ki niso v njihovi lasti oziroma so v lasti druge banke. Urad je še nadalje izvedel, da nameravajo obravnavane banke provizijo uvesti v enaki vrednosti, in sicer znaša načrtovana višina provizije 80 SIT (*»Dvig na bankomatih nič več brezplačen«*, Poslovni Dnevnik, 7.2.2006; *»Provizije za dvige na bankomatih«*, Nedelo, 6.2.2006; *»Od bankomatnih provizij na leto skoraj milijarda«*, Finance, 6.2.2006). Ker hkraten začetek zaračunavanja provizije in enaka višina le-te lahko nakazuje na medsebojno usklajeno voljo konkurentov na trgu v smislu omejevalnega sporazuma, katerega cilj ali učinek je neposredno ali posredno določanje cene, je Urad v okviru izvajanja nadzora nad uporabo določb ZPOMK prosil vse v Sloveniji delujoče banke, poleg tega pa še Združenje bank Slovenije in Bankart d.o.o., za dodatna pojasnila.

2) Urad je iz prejetih odgovorov ugotovil, da so banke, ki so načrtovale, da bodo 20.2.2006 začele svojim komitentom zaračunavati provizijo v višini 80 SIT za dvige na bankomatih drugih bank, naslednje: Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana, Trg republike 2, Ljubljana (v nadaljevanju: NLB d.d.), Koroška banka d.d., Glavni trg 30, Slovenj Gradec (v nadaljevanju: Koroška banka d.d.), Banka Domžale d.d., Ljubljanska cesta 62, Domžale (v nadaljevanju: Banka Domžale d.d.), Banka Zasavje d.d., Trg revolucije 25c, Trbovlje (v nadaljevanju: Banka Zasavje d.d.), Banka Celje d.d., Vodnikova 2, Celje, Nova KBM d.d., Vita Kraigherja 4, Maribor (v nadaljevanju: NKBM d.d.), Poštna banka Slovenije, d.d., Ulica Vita Kraigherja 5, Maribor (v nadaljevanju: PBS d.d.), Banka Koper d.d., Pristaniška ulica 14, Koper, Abanka Vipava d.d., Slovenska 58, Ljubljana. Provizija se uporablja za domače debetne¹ kartice (stare bankomatske kartice, BA Maestro in Activa Maestro kartice), to so kartice, ki omogočajo poslovanje na POS terminalih in bankomatih in je poravnava vezana neposredno na različne oblike osebnih računov. Višina provizije za dvig gotovine na bankomatih je enaka za vse vrste teh kartic.

¹ Debetna kartica - je vrsta plačilne kartice, pri kateri je osebni račun imetnika za opravljene transakcije s kartico obremenjen sproti.

3) Banke Koroška banka d.d., Banka Domžale d.d., Banka Zasavje d.d. in Banka Celje d.d. so v svojih odgovorih Uradu pojasnila, da so se pri sprejemanju odločitve o uvedbi provizije za dvige na tujih bankomatih in o datumu pričetka dogovarjale z družbo NLB d.d. Prav tako je banka PBS d.d. Uradu posredovala informacijo, da je pri uvajanju provizij na bankomatih sodelovala z matično banko NKBM d.d. Pogodbe med družbo hčerko in družbo materjo praviloma ne kršijo 5. člena ZPOmK. Zato je Urad, po pregledu zahtevane dokumentacije od bank in skladno z določili ZPOmK, uvedel postopek proti NLB d.d., NKBM d.d., Abanka Vipa d.d., Banka Celje d.d. in Banka Koper d.d.

I. STRANKE POSTOPKA

4) Po definiciji Zakona o bančništvu je banka delniška družba s sedežem v Republiki Sloveniji, ki je pridobila dovoljenje Banke Slovenije za opravljanje bančnih storitev.

5) Vse stranke postopka (NLB d.d., NKBM d.d., Banka Celje d.d., Abanka Vipa d.d., Banka Koper d.d.) so univerzalne banke s širokim naborom bančnih izdelkov ter storitev, namenjenih tako posameznikom in podjetjem kot drugim pravnim ter fizičnim osebam. Njihovo poslovanje zajema tako temeljne kot tudi vse tehnološko napredne storitve, kot so:

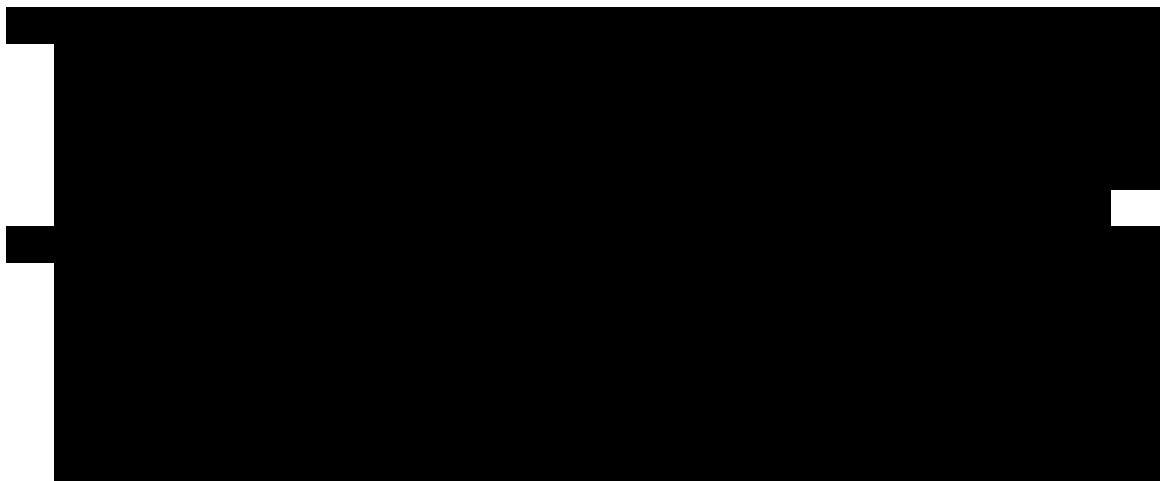
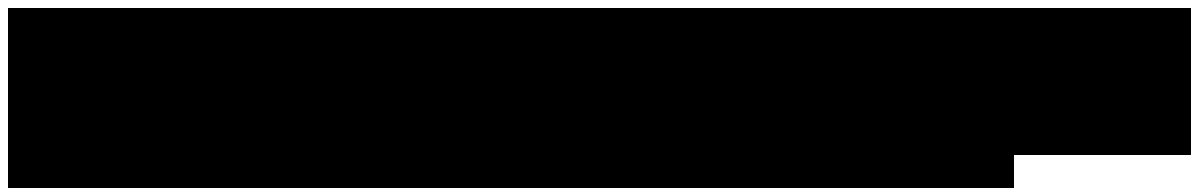
- sprejemanje depozitov ter dajanje kreditov za svoj račun;
- factoring, finančni zakup (leasing), izdajanje garancij in drugih jamstev, kreditiranje, vključno s potrošniškimi krediti, hipotekarnimi krediti in financiranjem komercialnih poslov, trgovanje s tujimi plačilnimi sredstvi, vključno z menjalniškimi posli, trgovanje z izvedenimi finančnimi instrumenti, zbiranje, analiziranje in posredovanje informacij o kreditni sposobnosti pravnih oseb, posredovanje pri prodaji zavarovalnih polic, izdajanje elektronskega denarja, izdajanje in upravljanje drugih plačilnih instrumentov (npr. plačilnih in kreditnih kartic, potovalni čeki, bančne menice), oddajanje sefov, posredovanje pri sklepanju posojilnih in kreditnih poslov, storitve v zvezi z vrednostnimi papirji, svetovanje podjetjem glede kapitalske strukture, poslovne strategije in sorodnih zadev, upravljanje pokojninskih skladov, opravljanje storitev plačilnega prometa ter opravljanje skrbniških storitev.

II. RAVNANJA BANK V ZVEZI Z UVEDBO PROVIZIJE ZA DVIGE GOTOVINE NA BANKOMATIH DRUGIH BANK

6) Tarife za dvige na bankomatih so običajno odvisne od tega, ali bankomat pripada banki imetnika plačilne kartice (»on-us« transakcije), ali je dvig opravljen znotraj običajnega delovnega časa banke (praksa v tujini) ter od tega, ali je dvig opravljen z debetno kartico, kartico z odloženim plačilom ali kreditno kartico.

7) Urad na tem mestu poudarja, da sam začetek oziroma uvedba zaračunavanja provizije za dvige na bankomatih svojim komitentom s strani posamične banke ni bil predmet postopka in glede tega ni bila izkazana verjetnost kršitve pravil konkurence. Urad je mnenja, da je odločitev, ali bo posamezna banka prenesla stroške storitve na uporabnika ali ne, stvar poslovne politike te banke. Zaračunavanje stroškov za uporabo storitve je z vidika uporabnika bistveno bolj primerno, saj zagotavlja transparentnost poslovanja glede vrste in višine stroškov, prav tako pa je povezano z dejansko uporabo storitve posameznega uporabnika.

8) Banke so marca 1998 ustanovile družbo **Bankart d.o.o.** z namenom izvajanja procesiranja bankomatskega in kartičnega poslovanja, ki se je dotlej izvajalo v okviru NLB. NLB d.d. je torej opravljala to storitev tudi za druge banke, medsebojna razmerja so bila urejena bilateralno. Bankart d.o.o. upravlja mrežo bančnih avtomatov za večino poslovnih bank in hranilnic, ki so v Sloveniji dejavne na področju poslovanja s prebivalstvom. Vloga Bankarta pri medsebojnem obračunavanju provizije bank je izdelava obračuna nadomestil, ki si jih banke medsebojno zaračunavajo v zvezi z uporabo bančnih avtomatov in posredovanje teh obračunov bankam v obliki mesečnih poročil (gre za zagotavljanje podatkov bankam). Poročilo izkazuje bilateralne neto pozicije med bankami, ki so osnova za izvedbo mesečne poravnave za transakcije izvedene v vsakem preteklem mesecu. Posebnost bankomatske mreže v Sloveniji v primerjavi s tujino je ta, da ima le enega procesorja – Bankart - torej so vsi bankomati vključeni v eno mrežo.

10) Iz Pogodbe o ureditvi medsebojnih razmerij iz bankomatskega poslovanja torej izhaja, da je [redacted], ki si ga pogodbene stranke medsebojno zaračunavajo (medbančna provizija² oziroma »interchange fee«) za uporabo bankomatov v njihovi lasti ter o spremembah teh nadomestil. Banke so se o medbančni proviziji za dvige na bankomatih dogovarjale na [redacted].

11) Na [redacted], so se banke dogovorile, da bo medbančna provizija za dvige na bankomatih z debetno kartico znašala [redacted]. Banka, ki je izdala debetno kartico, je dodatno plačala še stroške procesiranja Bankartu v višini [redacted] po transakciji. Takšne cene so veljale do 1.04.2004. Na [redacted] so banke obravnavale

² Medbančna provizija (»interchange fee«): gre za medsebojno zaračunavanje nadomestil med bankami za transakcije, ki jih opravijo njihovi komitenti na bankomatih drugih bank.

možnost, da bi se višina medbančne provizije dvignila z [REDACTED]. Dne 13.11.2002 se je sestala delovna skupina v okviru Odbora, ki je proučila predlagane spremembe in sprejela odločitev, da se medbančna provizija spremeni v 80 SIT. Člani [REDACTED] so to spremembo potrdili na [REDACTED]. Sistem plačevanja se je spremenil v princip acquirer, kar pomeni, da bo banka izdajateljica kartice-issuer plačala banki lastnici bankomata-acquirer nadomestilo v višini dogovorjenih 80,00 SIT za transakcije, ki jih bodo njeni komitenti opravili na bankomatih banke-acquirer. Lastnica bankomata s tem krije stroške izvedene transakcije in stroške obdelave transakcije procesnega centra Bankarta. Sprememba se je nanašala tudi na način zaračunavanja stroškov procesiranja, ki jih bankam zaračunava Bankart, in sicer bo stroške procesiranja nosila banka lastnica bankomata in ne več banka izdajateljica debetne kartice³. Bankart je bil zadolžen, da pripravi fleksibilno tehnološko rešitev, ki bo omogočala bankam, uporabnicam BA mreže, uveljavitev svojih poslovnih politik na področju zaračunavanja uporabe bankomatov komitentom.

12) Tehnološko podlago za zaračunavanje provizij komitentom⁴ za transakcije opravljene na bankomatih drugih bank predstavljajo poročila sloga 07. Slog je Bankart razvil v letu 2002 za potrebe realizacije projekta prehoda na transakcijske račune. Struktura poročila je že predvidevala zaračunavanje provizije za posamezno transakcijo (polje »Tarifa« na poročilih sloga 07). Funkcionalnost, ki omogoča zaračunavanje provizije komitentom (polnjenje predvidenega polja z ustreznim zneskom tarife), je bila razvita naknadno, v povezavi s sklepom sprejetim na [REDACTED] dne 18.03.2003. Bankart je izdelal [REDACTED], ki je bilo končano 5.06.2003. Skladno s tem gradivom je Bankart podprl funkcionalnost v svoji informacijski tehnologiji, ki bo omogočala bankam zaračunavanje provizij komitentom za dvige gotovine na bankomatih, ki niso v lasti banke izdajateljice kartice. Bankart je z razvojem začel v prvem četrtletju leta 2004 in zaključil **2.05.2004**. Sistem je Bankart nastavil tako, da podpira različne tarife na osnovi odnosa banka izdajateljica kartice - banka lastnica bankomata.

13) Nadalje je še vsaka posamezna banka prilagodila svojo tehnološko podporo za zaračunavanje provizije komitentom v lastnem informacijskem sistemu. Banke so za to porabile od nekaj tednov do največ nekaj mesecev (npr. Abanka Vipava d.d. je za to porabila 1 mesec⁵, NLB d.d. dvakrat po dva meseca⁶).

14) V okviru bank, ki so stranke postopka, so bili sprejeti [REDACTED], s katerimi se je določil datum uvedbe provizije in/ali višina provizije, ki jo bodo banke zaračunavale svojim komitentom za dvige na bankomatih drugih bank. Urad ugotavlja, da so nekatere stranke v postopku sprva načrtovale uvedbo provizije **1.02.2006**. NLB d.d. je tako odločitev sprejela s sklepom dne 16.08.2005 (Banka Zasavje d.d. 30.08.2005, Banka Domžale d.d. 18.08.2005, Koroška banka d.d. 29.08.2005), Bankartu je izpolnjen obrazec z navedenim datumom (1.02.2006) pričetka zaračunavanja poslala 12.01.2006. [REDACTED]. Banka Celje d.d. je dokončen sklep o začetku zaračunavanja provizije z dne 1.02.2006 sprejela 23.12.2005 (uprava je bila o nameri za uvedbo provizije seznanjena dne 7.11.2005, po navedbah banke, pred tem datumom uprava banke ni

³ Od takrat dalje tudi stroški procesiranja niso več določeni v fiksnem znesku, ampak je Bankart ceno, ki mu jo mora poravnati banka lastnica bankomata, določil glede na število transakcij, in sicer znaša strošek procesiranja od 16,40 do 21,00 SIT.

⁴ »Surcharge fee«: banka zaračunava tarife svojim komitentom za transakcije, ki jih komitenti opravijo na bankomatih drugih bank.

⁵ 306-14/2006-29.

⁶ 306-14/2006-31.

obravnavala možnosti zaračunavanja provizije). Urad nadalje ugotavlja, da je NLB d.d. sprejela 24.1.2006 nov sklep, s katerim je datum uvedbe provizije prestavila s 1.02.2006 na **20.02.2006**, prav tako je Banka Celje d.d. 23.01.2006 sprejela nov sklep, s katerim je datum uvedbe provizije prestavila na 20.02.2006. Abanka Vipa d.d. je sklep o datumu uvedbe 20.2.2006 in višini provizije 80 SIT sprejela 24.01.2006, Bankartu je izpolnjen obrazec posredovala 15.2.2006. Na podlagi dokumentov v spisu, posredovanih s strani NKBM d.d. in njene odvisne družbe PBS d.d., je mogoče razbrati, da je NKBM d.d. odločitev o datumu uvedbe (20.02.2006) in ceni 80,00 SIT sprejela januarja 2006⁷. Banka Koper d.d. je odločitev, da se komitentom zaračunava provizija v višini 80 SIT od 20.02.2006 dalje s sklepom sprejela 3.02.2006 (istega dne je poslala tudi izpolnjen obrazec Bankartu).

15) Banka **višino provizije**, ki jo bo zaračunavala svojim komitentom za transakcije dviga gotovine na bankomatih posamezne druge banke, sporoči Bankartu na obrazcu, ki ga je slednji razvil v ta namen. Na obrazcu banka določi tudi predvideni **datum** spremembe nastavitve. Na podlagi prejetega izpolnjenega obrazca Bankart opravi v svoji zaledni aplikaciji določene nastavitve. V primeru, da se banka za uporabo te funkcionalnosti ne odloči (t.j. na obrazcu ne posreduje podatka o višini provizij), lahko banka zaračunavanje provizij izvede sama. Iz navedenega izhaja, da je sistem nastavljen tako, da lahko vsaka poslovna banka samostojno in ločeno določi ter izvaja svojo poslovno politiko. Izpolnjene obrazce je Bankart od bank prejemal od 12.01.2006 dalje.

16) Urad je ugotovil, da si banke medsebojno obračunavajo medbančno provizijo od leta 1998. Medbančno provizijo v višini 80 SIT si banke zaračunavajo med seboj od 1.04.2004 dalje. Dvigi na bankomatih drugih bank torej tudi do 20.02.2006 za banke niso bili brezplačni, banke so si stroške poravnale med seboj in jih niso zaračunavale strankam. Urad nadalje ugotavlja, da so banke, ki so stranke postopka pred Uradom, provizijo, ki so si jo do tedaj zaračunavale in plačevale med seboj, na isti dan, ki je 20.02.2006, prenesle na komitente.

17) Urad je še ugotovil, da so vse stranke, ki zaračunavajo dvig gotovine z debetno kartico na bankomatih drugih bank, postavile tarifo 80 SIT (»surcharge fee«). Stranke so se odločile, da se komitentom za vsak opravljen dvig na bankomatu druge banke zaračuna [REDACTED], čeprav v povezavi s to transakcijo nastajajo v banki še drugi stroški, kot so stroški obdelav transakcij v informacijskem sistemu banke, stroški iz naslova reševanj reklamacij, stroški tveganj iz naslova zlorab in drugi⁸.

III. PRESOJA USKLAJENEGA RAVNANJA Z VIDIKA PRAVIL KONKURENCE

Materialna in postopkovna podlaga

18) Ker je iz ravnanja, ki je posledica poslovnega sodelovanja med bankami, izhajala verjetnost, da so banke, ki so načrtovale ali/in uvedle provizijo na isti dan in v enaki višini, sklenile omejevalni sporazum v nasprotju z določbo 5. člena ZPOmK, je Urad 17. 05. 2006 po uradni dolžnosti uvedel postopek ugotavljanja kršitve pravil konkurence. V sklepu o uvedbi postopka je Urad navedel, da izhaja verjetnost kršitve iz usklajenega datuma pričetka in enotne višine zneska zaračunavanja

⁷ 306-14/2006-34, priloga 2.

⁸ Odgovori v dokumentih št. 306-14/06-15, 306-14/06-17, 306-14/06-26, 306-14/06-29, 306-14/06-35.

provizije svojim komitentom za dvige gotovine na bankomatih, ki so v lasti drugih bank ter iz zapisnikov [REDACTED], iz katerih izhaja enotna višina provizije, ki si jo banke zaračunavajo med seboj za dvige lastnih komitentov na bankomatih drugih bank. Iz navedenega ravnanja bank verjetno izhaja, da so banke usklajeno nastopile pri uvajanju zaračunavanja storitve dviga gotovine na bančnih avtomatih drugih bank komitentom in določanju cene te storitve v enotni višini, saj so vse načrtovale uvedbo provizije v višini 80,00 SIT na točno določen datum, in sicer 20.2.2006.

19) Urad je dne 26.05.2006 v Uradnem listu RS št. 55 objavil izvleček sklepa o uvedbi postopka in obenem pozval vse fizične in pravne osebe, ki imajo pravni interes za udeležbo v postopku, da prijavijo svojo udeležbo v roku 30 dni od dneva objave sklepa v Uradnem listu. Udeležbe v postopku ni prijavila nobena fizična ali pravna oseba.

20) Urad je v okviru uvedenega postopka izvedel poseben ugotovitveni postopek v skladu s 145. in 146. členom ZUP in dne 12.09.2006 posredoval strankam postopka Povzetek relevantnih dejstev (Povzetek) ter v skladu z 19. členom ZPOmK stranke pozval, da se lahko v roku 30 dni izjavijo glede ugotovitev Urada na podlagi doslej zbranih dejstev in dokazov. Strankam je s tem omogočil, da se pred odločitvijo seznanijo z bistvenimi razlogi za odločitev Urada, da v postopku navajajo nova dejstva in dokaze, da izrazijo svoja pravna naziranja in da se v postopku izjavijo glede navedb in predlogov drugih udeležencev, kot tudi o dejstvih in dokazih, ki jih Urad upošteva po uradni dolžnosti. S tem Urad tudi odgovarja na očitke NKBM d.d., ki izhajajo iz njenega odgovora na Povzetek, v katerem navaja, da se Urad naslanja na pravila in procesne institute, kot jih pozna Evropska Komisija (*Statement of Objections*) in da zato takšna uporaba pravil ne more vplivati na dokazno breme. Kot že zgoraj navedeno, je Urad udeleženkam dal na tak način možnost, da primerno predstavijo svoja stališča o relevantnih dejstvih, očitkih in okoliščinah, s katerimi razpolaga Urad in s tem tudi zadostil načelu kontradiktornosti.

21) Urad je od vseh strank v postopku prejel odgovore na Povzetek relevantnih dejstev. Urad je po prejemu odgovorov strank pridobil še dodatne podatke za razjasnitev stanja glede medsebojnega lastniškega in upravljaljskega odnosa med NLB d.d. in Banko Celje d.d. ter glede verodostojnosti navedb Banke Koper d.d. in s tem zaključil ugotovitveni postopek, saj je ocenil, da je stranke seznanil z vsemi dejstvi in okoliščinami, ki so pomembne za izdajo odločbe, in izdal to odločbo.

22) ZPOmK v prvem odstavku 5. člena določa, da so prepovedani in nični sporazumi med podjetji o pogojih poslovanja na trgu, katerih cilj ali učinek je preprečevati, ovirati ali izkrivljati konkurenco v Republiki Sloveniji. ZPOmK v nadaljevanju še zlasti prepoveduje neposredno ali posredno določanje nakupnih ali prodajnih cen ali drugih poslovnih pogojev, omejevanje ali nadziranje prodaje, določanje neenakih pogojev za enakovrstne izpolnitve v razmerjih z drugimi sopogodbentiki, če je s tem sopogodbentik postavljen v konkurenčno slabši položaj, in razdelitev trga ali vira nabave med udeleženci. Navedene prepovedi ZPOmK določa zgolj primeroma in torej ne izključuje prepovedi drugih sporazumov, ki izpolnjujejo elemente generalne klavzule iz prvega odstavka citiranega člena.

23) 3. odstavek ZPOmK določa, da velja to, kar je določeno za sporazume med podjetji, tudi za usklajena ravnanja, če ni izrecno drugače določeno ali če iz smisla določb ZPOmK ne izhaja kaj drugega. Generalna prepovedna klavzula se nanaša tudi na usklajena ravnanja. Glede na navedeno je tudi enotno oziroma usklajeno delovanje subjektov na trgu, ki so sicer konkurenti, s katerim se določajo prodajne cene in drugi poslovni pogoji, prepovedano.

24) Prepovedani in nični pa niso tisti sporazumi oziroma sklepi podjetniških združenj (v nadaljevanju: sklepi), ki bi sicer padli v domet 1. odstavka 5. člena, če prispevajo k izboljšanju proizvodnje in razdelitve dobrin ali če pospešujejo tehnični in gospodarski razvoj, pri tem pa zagotavljajo uporabnikom pravičen delež doseženih koristi (3. odstavek 5. člena ZPOMK, t. i. pozitivni pogoji, ki morajo biti podani). Vendar pa ti sporazumi ne smejo nalagati udeležnim podjetjem omejitev, ki niso nujne za doseganje navedenih ciljev, in dajati udeležnim podjetjem možnosti, da bi izključila pomemben del konkurence glede predmetov pogodbe (t. i. negativni pogoji, ki ne smejo biti podani). Razlog uporabe omenjene izjeme je posledica dejstva, da so v nekaterih primerih, tj. v tistih, ki zadostujejo pogojem iz tretjega odstavka 5. člena ZPOMK, podjetniške omejitve razumne, utemeljene in nujno potrebne.

Upoštevni proizvodni/storitveni in geografski trg

(i) Upoštevni storitveni trg

25) Proizvodni ali storitveni upoštevni trg obsega vse tiste proizvode ali storitve, ki jih potrošnik ali uporabnik smatra za zamenljive ali nadomestljive, glede na njihove lastnosti, ceno ali uporabnost.

26) Posamezne bančne storitve je potrebno obravnavati kot ločene trge, saj so storitve za uporabnika med sabo praviloma nezamenljive; določajo jih različni pogoji pridobitve, različne potrebe za uporabo storitve, različni donosi, tveganja, itd. Na osnovi tipov uporabnikov in njihovih potreb se oblikujejo naslednje osnovne skupine bančnih storitev za nebančni sektor: storitve za poslovni sektor (gospodarstvo, javni sektor in drugi), storitve za prebivalstvo in storitve, povezane s finančnimi trgi. Pri določanju upoštevnega storitvenega trga Urad izhaja iz značilnosti komitentov glede njihovih potreb in navad v zvezi z uporabo bančnih storitev in lastnosti samih storitev. Urad je v obravnavanem primeru presojal usklajeno uvedbo provizije bank za dvigovanje gotovine z debetno kartico banke, pri kateri ima komitent⁹ odprt transakcijski račun (matična banka) na bančnih avtomatih drugih bank. Urad ocenjuje, da je glede na

- priročnost lokacije¹⁰, kjer je mogoče dvigniti denar (bankomatov je veliko več kot poslovalnic posamezne banke, kar pomeni, da uporabniku ni treba v poslovalnico po denar),
- glede na znesek, ki ga lahko dvigne (dvig na bančnem avtomatu je možen le v okviru dovoljenega zneska za dnevni dvig gotovine na bančnih avtomatih in v okviru razpoložljivega stanja tolarjev na osebem računu),
- ceno dviga (dvig gotovine v bančni poslovalnici druge banke ali drugod je bistveno dražji, ravno tako je dvig gotovine s kreditnimi karticami na bankomatih bistveno dražji¹¹),
- časovne dostopnosti dviga (bankomat deluje 24 ur na dan, vse dni v tednu),
- značilnosti dviga (enostaven postopek ne glede na lastništvo bankomata) in
- udobje uporabnikov,

⁹ Imetniki debetne kartice so lahko tako fizične kot tudi pravne osebe, s tem, da je med pravnimi osebami tak način poslovanja z gotovino veliko manj razširjen in uporaben, poleg tega je provizija ponavadi višja.

¹⁰ Priročnost lokacije se nanaša predvsem na fizično oddaljenost uporabnikov od ponudnika storitve-banke. Pot do banke, ki jo mora uporabnik, ki želi imeti določeno vsoto denarja, opraviti, predstavlja zanj oportunitetni strošek časa in strošek poti.

¹¹ Npr. NLB d.d. zaračunava dvig gotovine na bankomatih v Sloveniji s kartico MasterCard ali Viso 3,5% od zneska, najmanj pa 2.500 SIT, Banka Celje d.d. in NKBM d.d. 5% od zneska, minimalno 1.400 SIT, Abanka Vipava d.d. za dvig z Viso zaračuna 400 SIT in 2% od transakcije, za MasterCard pa 5% od zneska, minimalno 1.500 SIT.

potrebno določiti trg dvigovanja gotovine na bankomatih¹² z debetno kartico kot samostojni upoštevni storitveni trg.

27) Stranke, proti katerim je bil uveden postopek, so v svojih odgovorih na Povzetek relevantnih dejstev ugovarjale opredelitvi upoštevnega storitvenega trga, kot jo je navedel Urad. Tako Abanka Vipa d.d. zatrjuje, da je treba kot upoštevni trg presoјati celotno bankomatsko poslovanje in ne zgolj posamezne storitve.

28) Urad se zaveda, da je, poleg dvigovanja gotovine, mogoče na bankomatih opraviti še druge storitve, kot so izpis potrdila, vpogled v stanje, nakup GSM kartice, plačilo položnic, polog na račun, itd. Vendar omenjene dodatne storitve v nobenem pogledu niso v očeh kupcev zamenljive za dvig oziroma pridobitev gotovine, zato Urad zaključuje, da upoštevnega storitvenega trga skladno s pravili določanja le-tega, ni mogoče opredeliti širše.

29) NLB d.d. je navedla, da je Urad primerjal zamenljivost dvigovanja gotovine na bankomatih le z dvigovanjem gotovine v bankah, prezrl pa je v tujini uveljavljeno možnost dviga gotovine na prodajnih mestih ob hkratnem nakupu blaga z bančno kartico, ki naj bi jo nudila tudi posamezna prodajna mesta v Sloveniji. NLB d.d. še navaja, da Urad ni preverjal še drugih načinov negotovinskega poslovanja, ki naj bi dvigu gotovine predstavljali substitut. Nadalje NKBM d.d. trdi, da je zamenljivost dviga gotovine potrebno primerjati s plačevanjem z bankomatsko kartico.

30) Urad poudarja, da dvigovanje gotovine na bančnih avtomatih ni zamenljivo s plačevanjem s sodobnimi bančnimi potmi (s karticami, mobilnimi telefoni, čeki, ...), saj le-te ne omogočajo vseh možnosti, ki jih nudi plačevanje z gotovino, zlasti sta pomembni anonimnost plačevanja in voljnost sprejemanja sodobnih bančnih poti prodajalca (zakonito plačilno sredstvo je izključno gotovina). Še več, ključna značilnost plačilnih sredstev, ki niso gotovina, je kredit, saj mora prodajalec zaupati ponudniku plačilnega instrumenta (banki), da bo lahko terjatev do banke tudi unovčil. Nadalje, možnost dviga gotovine na prodajnih mestih ni primerljiva z dvigom gotovine na bankomatih, saj gre v prvem primeru za vezano storitev (pogojeno z nakupom izdelka), kjer je vrednost pridobljene gotovine običajno nižja od vrednosti kupljenega izdelka oziroma storitve, hkrati pa je storitev bistveno dražja od dviga gotovine na bančnem avtomatu.

31) Urad tudi zavrača argument NLB d.d., ko trdi, da pri dvigu gotovine ni mogoče ločiti storitev dviga gotovine od poslovanja z bančnim računom, saj v tem primeru poslovne banke verjetno ne bi ločeno zaračunavale stroškov storitve dviga gotovine, poleg tega velja, da je gotovino mogoče dvigovati tudi brez imetja bančnega računa.

32) Urad še enkrat poudarja, da so pri opredelitvi upoštevne proizvodnih/storitvenih trgov pomembni proizvodi oziroma storitve, ki so bili v času očitane kršitve med seboj zamenljivi v očeh kupcev. Definicija upoštevnega trga se določi v skladu s konkurenčno-pravnimi pravili, in sicer se določa v vsakem posameznem primeru posebej. V določenih primerih lahko storitev ali proizvod ustvari ločen storitveni/proizvodni trg samo zaradi enega od vseh parametrov, ki so za potrošnika pomembni, pri odločanju o izbiri storitve. Na podlagi zgornje obrazložitve definicije upoštevnega storitvenega trga in dejstev, ki so navedena v zgornjih točkah, v obravnavanem primeru izhaja, da Urad ostaja na stališču, ki ga je glede opredelitve upoštevnega storitvenega trga zavzel že v Povzetku, in sicer je upoštevni storitveni trg opredeljen kot trg dvigovanja gotovine na bankomatih z debetno kartico. Urad se tudi ni odločil za uporabo SSNIP testa, saj iz zgoraj opredeljenih elementov (lokacija,

¹² Tako tudi nizozemski urad za varstvo konkurence v primeru št. 84: Interpay Bankgirocentrale.

znesek dviga, cena, časovna dostopnost dviga, značilnosti in udobja uporabnikov) izhaja, da lahko nedvomno opredelimo ločen upoštevni trg dvigovanja gotovine na bankomatih z debetno kartico.

33) Urad je preučil tudi študijo Bankomatsko poslovanje v Skupini NLB, ki jo je NLB d.d. priložila k odgovoru na Povzetek, ki navaja, da je bankomatsko poslovanje vključeno v storitve finančnega trga in da je zato upoštevni trg v predmetni zadevi celotni trg finančnih storitev. Na podlagi podrobne obrazložitve upoštevnega storitvenega trga, kot tudi prakse tujih organov za varstvo konkurence pri določanju upoštevni trgov na bančnem segmentu, se Urad z navedenim argumentom NLB d.d. ne more strinjati in tako definicije upoštevnega trga ne spreminja. Na podlagi navedenih zaključkov so navedbe o napačno opredeljenem upoštevne trgu, ki so jih stranke v postopku navedle v svojih odgovorih na Povzetek relevantnih dejstev, neutemeljene.

(ii) Upoštevni geografski trg

34) Stranke so uvedle provizijo za komitente v višini 80,00 SIT za dvige na bankomatih opravljene na območju Republike Slovenije. Upoštevanje tega dejstva in dejstva, da so vse stranke postopka velike univerzalne banke, ki imajo razvito bankomatsko mrežo po vsej Sloveniji ter da lahko uporabnik uporablja bankomat katerekoli banke, ne glede na to, ali je tudi komitent te banke lastnice bankomata, pomeni, da je upoštevni geografski trg območje Republike Slovenije.

Koncept usklajenega delovanja

35) ZPOMK v kontekstu prepovedi omejevanj konkurence izrecno uporablja pojem »usklajeno ravnanje« in ga enači s pojmom sporazuma¹³. Usklajeno ravnanje predstavlja obliko usklajevanja, dogovarjanja med podjetji, ki sicer ne pomeni sklenitve sporazuma v pravem pomenu, vendar konkurenco, ki je povezana s tveganji, zavestno nadomesti s praktičnim sodelovanjem¹⁴. Merila usklajevanja in sodelovanja podjetij nikakor ne zahtevajo, da se izdelata dejanski načrt delovanja podjetij, bolj jih je potrebno razumeti v smislu pojmovanja pravil konkurence, v skladu s katerimi naj vsak gospodarski subjekt avtonomno določi, kakšno poslovno politiko namerava voditi na trgu. Ta zahteva ne izključuje pravice gospodarskih subjektov, da se razumljivo prilagodijo ugotovljenemu ali pričakovanemu ravnanju svojih konkurentov, vendar močno nasprotuje vsakršnemu navezovanju neposrednih in posrednih stikov med temi subjekti, katerih namen ali učinek je bodisi vplivati na ravnanje dejanskega ali potencialnega konkurenta na trgu, bodisi takemu konkurentu razkriti vedenje oziroma ravnanje, za katerega se je odločilo oziroma se ga namerava upoštevati¹⁵. Usklajeno ravnanje predpostavlja obnašanje na trgu, ki ustreza usklajevanju, dogovarjanju, in vzročno zvezo med njima. Skladno s prakso Evropske Komisije¹⁶ Uradu ni treba v vsakem primeru natančno določiti, ali neko sodelovanje med podjetji na trgu pomeni sporazum ali pa usklajeno ravnanje. Pojma se lahko tudi prekrivata in ima določeno ravnanje znake obeh. Ne glede na različni poimenovanji imajo vsi načini uskladitve volje enak cilj ali učinek - (protipravno) omejevanje konkurence.

36) Podobno ravnanje subjektov na trgu je sicer lahko posledica normalnega delovanja tržnih razmerij (npr. v popolni konkurenci, kjer enaka cena pomeni le enega izmed značilnosti tega idiličnega

¹³ Določba 3. člena ZPOMK izenačuje usklajena ravnanja in sklepe podjetniških združenj s sporazumi.

¹⁴ Zadeva ICI proti Komisiji C 48/69.

¹⁵ Zadeva Suiker Unie in drugi proti Komisiji C od 40/73 do 48/73, 50/73, od 54/73 do 56/73, 111/73, 113/73 in 114/73.

¹⁶ OJ (1980) L 39/51, (1980) 2 CMLR 285, OJ (1989) L 74/1, (1990) 4 CMLR 345.

stanja na trgu). Takšno ravnanje ni posledica dogovora med ponudniki in zaradi tega z vidika pravil konkurence ni in ne more biti prepovedan. Drugačen pa je položaj, če je podobno obnašanje podjetij posledica stikov med njimi. Za učinkovito izvajanje pravil konkurence mora zato prepoved omejevalnih ravnanj podjetij, ki omejujejo konkurenco na trgu, zajemati vse možne oblike uskladitve volje med podjetji.

37) Za dokazovanje usklajenega ravnanja morajo obstajati okoliščine, iz katerih je mogoče utemeljeno sklepati na enako, usklajeno voljo strank. Dokazovanje usklajenega delovanja izhaja iz dveh tipov okoliščin:

- neposredne okoliščine, ki dokazujejo, da je prišlo do koordinacije (načrti, zapisniki sestankov, izmenjava zaupnih informacij o trgu, ...)
- posredne oz. indirektno okoliščine (udeležba v sistemu izmenjave informacij in skupna diskusija o izmenjanih informacijah **ali obnašanje strank na trgu, katero ne more biti pojasnjeno drugače, kot tako, da je do njega prišlo na podlagi koordinacije**¹⁷ - primeri, ko so dvigi cen konkurentov dovolj podobni in dovolj skupaj, gledano s časovne perspektive).

38) Na obstoj usklajenega ravnanja v konkretnem primeru je mogoče sklepati iz več dogodkov, ki sovpadajo in indicirajo, ki skupaj, v odsotnosti druge dosledne razlage, predstavljajo dokaz kršitve konkurenčnih pravil¹⁸.

39) Urad je tako ugotovil, da so nekatere banke najprej načrtovale provizijo uvesti dne 01.02.2006. V okviru odločanja o uvedbi provizije za svoje komitente so bili v NLB d.d. dne 16.08.2005 in [REDACTED], torej v razmaku samo enega dneva, sprejeti [REDACTED]. Kasneje so se v okviru posameznih bank sprejeli novi sklepi uprav, s katerimi so stranke določile, da se provizija prenese na komitente 20.02.2006 (in ne 1.02.2006, kot so to nekatere banke prvotno načrtovale). Skladno z navedenim, Urad na tem mestu poudarja, da so nekatere stranke dvakrat in ne zgolj enkrat določile **identične** datume, od katerih dalje naj bi se zaračunavala provizija komitentom, do česar ne bi moglo priti brez predhodnega medsebojnega sodelovanja.

40) Urad na vprašanje bankam, zakaj so se odločile provizijo uvesti ravno 20. februarja 2006, ni dobil konkretnih, prepričljivih odgovorov. NLB d.d. je navedla, da informacije o dogajanjih na slovenskem in tujem trgu pridobiva s sistematičnim spremljanjem konkurenčnih bank (preko njihovih spletnih strani in promocijskih gradiv) ter preko javnih sporočil v medijih. Urad ugotavlja, da glede na to, da je NLB d.d. prva izmed strank sprejela sklep o uvedbi provizije (16.08.2005 oziroma kasneje 24.01.2006), v tem primeru te informacije ni bilo mogoče pridobiti na naveden način. V odgovoru na Povzetek NLB d.d. navaja, da je med drugim na odločitve o uvedbi provizije komitentom na dan 20.2.2006 vplivala tudi Uredba 2560/2001 o čezmejnih plačilih v evrih, ki zahteva izenačenje tarif za istovrstna plačila znotraj države in čezmejna plačila v evrih pri posameznem ponudniku plačilnih storitev. Zato je Urad preveril, ali obstaja kakšna normativna negotovost, ki bi izhajala iz uvedbe evra in ki bi od bank zahtevala obravnavano enako ravnanje. Urad tega argumenta stranke ni sprejel, saj je ugotovil, da je Uredba Evropskega parlamenta in Sveta številka 2560/2001 o čezmejnih plačilih v evrih bila sprejeta z namenom, da bi izboljšali učinkovitost pri čezmejnih plačilih¹⁹. To pomeni, da bodo imeli uporabniki plačilnih storitev možnost izbrati ponudnika plačilnih storitev z najprivlačnejšo ponudbo, ne

¹⁷ SACEM III, ECJ 13.7.1989 ECR 2521.

¹⁸ Zadeva Dresdner Bank AG in drugi proti Komisiji v združenih zadevah T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP, T-60/02 OP in T-61/02 OP.

¹⁹ Čezmejno plačilo je plačilo med državami članicami Evropske unije v evrih ali drugi valuti države članice. Čezmejno plačilo male vrednosti, glede na veljavno evropsko zakonodajo, je čezmejno plačilo do vrednosti 50.000 evrov ali v protivrednosti druge valute države članice.

glede na državo izvora. Njena vizija je integriran trg plačilnih storitev, ki bo predmet učinkovite konkurence, na katerem ni razlikovanja med plačili v evrih, pa naj bodo ta čezmejna ali znotraj države, kar poteka v okviru vzpostavitve enotnega evropskega plačilnega prostora (SEPA). S prevzemom evra bodo cene za čezmejna plačila namreč izenačene s cenami domačega plačilnega prometa, kar bo za komitente lahko pomenilo znižanje nadomestil, ki jih bodo morali plačevati svoji banki. Študija o učinkih uveljavitve Uredbe na tarife za plačila znotraj držav članic²⁰, ki jo je pripravila Evropska Komisija, kaže, da izvajanje Uredbe lahko kvečjemu privede do tega, da se opustijo tarife za čezmejne dvige gotovine na bankomatih ali pa podobne tarife uvedejo za dvige znotraj države. Iz te iste študije še izhaja, da so v polovici primerov države uvedle ali povečale ceno dvigov v domačem prometu, predvsem zaradi dejstva, ker bi bilo omogočanje brezplačnih dvigov na bankomatih v drugih državah ekonomsko neupravičeno, saj gre za visoke medbančne provizije in vse večji obseg tovrstnih transakcij. Poglavitni cilj Uredbe je torej znižanje stroškov in s tem cen čezmejnih plačil. Na podlagi navedenega Urad zaključuje, da sklicevanje stranke na obravnavano Uredbo, v nobenem pogledu ne pojasnjuje dejstva, da je morala NLB d.d. provizijo uvesti točno 20.02.2006 in v enaki višini 80,00 SIT.

41) Abanka Vipa d.d. je prav tako navedla, da je za možnost začetka zaračunavanja dvigov gotovine drugih bank izvedela iz dnevnega časopisja, natančneje iz člankov²¹, ki so bili objavljeni v letu 2005. Urad ugotavlja, da se v obravnavanih člankih zgolj špekulativno obravnava možnost, da bi NLB d.d. kot vodilna banka lahko 1. januarja 2006 (in ne 1.02. oziroma 20.02.2006, kot se je dejansko zgodilo) uvedla provizijo za dvige na tujih bankomatih. Iz teh člankov pa Abanka Vipa d.d. nikakor ni mogla pridobiti informacije za sprejetje odločitve o datumu uvedbe provizije. Nadalje Abanka Vipa d.d. v pripravljalni vlogi, ki jo je Urad prejel 5.09.2006, navaja, da je že do sedaj zaračunavala svojim strankam dvige gotovine v tujini oz. dvige s plačilno kartico Viso Electron ter da je bilo prav postopno izenačevanje ponudbe za vse imetnike kartic, ne glede na lokacijo, kjer se opravi transakcija, med glavnimi razlogi za odločitev Abanke Vipe d.d. za uvedbo provizije. Abanka Vipa d.d. še dodaja, da ji to narekuje Uredba Evropskega parlamenta in Sveta 2560/2001 o čezmejnih plačilih v evrih. Urad na tem mestu ponovno poudarja, da sta ključni vsebini omenjene Uredbe cenovna nediskriminacija med plačili v evrih znotraj države članice in istovrstnimi čezmejnimi plačili ter zahteva po transparentnosti tarif za stranke. Uredba neposredno velja za evroobmočje, od vključitve v EU velja tudi za Slovenijo, učinek njene zahteve po izenačitvi tarif med domačimi in čezmejnimi plačili je bil do prevzema evra (s 1.01.2007) kot skupne valute zelo omejen. Urad zaključuje, da obravnavana Uredba zagotovo ne opravičuje dejstva usklajenega ravnanja med bankami, niti da bi morala Abanka Vipa d.d. provizijo uvesti točno 20.02.2006. Abanka Vipa d.d. še navaja, da so se banke odločile za različno ponudbo storitev pri opravljanju storitev na bankomatih drugih bank, kar kaže na to, da ne gre za usklajeno ravnanje. Kot primer Abanka Vipa d.d. navaja storitev vpogleda v stanje na računu. Urad na tem mestu poudarja, da je upoštevni storitveni trg v obravnavanem primeru opredeljen kot trg dvigovanja gotovine na bankomatih z debetno kartico, in da kot tak obravnava ponudbe pri storitvi dvigovanja gotovine, kamor pa storitev vpogleda v stanje ne spada. Nadalje Abanka Vipa d.d. v pripravljalni vlogi in v odgovoru na Povzetek še zatrjuje, da je na določitev datuma o uvedbi provizije vplivalo dejstvo, da je bila Abanka Vipa d.d. dolžna do 1.03.2006 zagotoviti dvojno označevanje cen v skladu z Zakonom o dvojnem označevanju cen v tolarjih in evrih. Ta datum naj bi bil tudi najprimernejši, saj so, po navedbah Abanke Vipa d.d., službe, ki so v banki zadolžene za plačilni promet, takrat najmanj obremenjene. Urad na tem mestu poudarja, da Zakon o dvojnem označevanju cen v tolarjih in evrih ureja obveznost informativnega dvojnega in dvojnega označevanja cen blaga in storitev, ki jih podjetja ponujajo potrošnikom v času uvajanja evra kot zakonitega plačilnega sredstva v Republiki Sloveniji ter

²⁰ Study of the impact of Regulation on bank charges for national payments, Retail Banking Research Ltd, London, september 2005.

²¹ »NLB bi uvedla provizije za bankomatske transakcije«, Finance, 30.9.2005; »Prihajajo prvi računi za prevzem evra«, Večer, 11.10.2005; »Kje je plačevanje položnic najcenejše?«, Celjan, 26.10.2005.

je začel veljati novembra 2005. Določila tega zakona ne posegajo v pravila konkurence, tako kot tudi ne zahtevajo kakšne izjeme od le-teh. Še več, Urad ugotavlja, da se omenjeni zakon v ničemer ne dotika ali na kakšen drug način vpliva na obravnavano usklajeno ravnanje med strankami glede uvedbe provizije 20.02.2006. Zaradi navedenega so navajanja Abanke Vipa d.d., da je na podlagi tega zakona določila datum uvedbe provizije, za Urad neutemeljena.

42) Prav tako je PBS d.d. sporočila, da je o dejavnosti drugih bank izvedela iz člankov, objavljenih v medijih od 6.2.2006 dalje. Urad ugotavlja, da so banke, ki so 20.2.2006 uvedle provizijo, v tistem obdobju že tiskale obvestila za komitente o sprejeti odločitvi, torej Urad ugotavlja, da je bila odločitev o datumu uvedbe provizije sprejeta že pred datumom objave člankov, ki jih PBS d.d. navaja.

43) Banka Celje d.d. je Uradu pojasnila, da se je pri sprejemanju odločitve o uvedbi provizije za dvige na tujih bankomatih in o datumu pričetka dogovarjala z družbo NLB d.d. (*cit.*): »Banka Celje ni seznanjala drugih bank o pričetku zaračunavanja nadomestila za dvige gotovine na tujih avtomatih, razen bank v bančni skupini NLB.« Banka Celje d.d. je tekom postopka Uradu nadalje še navedla, da se je za uvedbo provizije 20.2.2006 in za zaračunavanje v višini 80 SIT odločila zaradi pokrivanja stroškov, zaradi sistema obveščanja komitentov, zaradi skupne podpore v NLB in statusa banke kot pridružene članice skupine NLB. Banka Celje d.d. kot tudi NLB d.d. sta v svojih odgovorih na Povzetek navajali, da sodi Banka Celje d.d. zaradi kapitalskih povezav in sektorske zakonodaje v bančno skupino NLB, in da naj bi bilo zato usklajevanje glede pogojev poslovanja na trgu med njima zakonito. Nadalje stranki še navajata, da na podlagi kapitalskega deleža bančna skupina NLB nad Banko Celje d.d. izvaja pomemben, a ne odločujoči vpliv. Zaradi pripadnosti isti bančni skupini stranki trdita, da se morata omenjeni banki obravnavati kot ekonomska celota, za katero prepoved iz 5. člena ZPOmK ne velja.

44) Pogodbe oziroma dogovarjanje o tržni strategiji med matično družbo in odvisno družbo praviloma ne kršijo 5. člena ZPOmK, ker gre za t.i. zaokroženo ekonomsko celoto (*single economic unit*). Zlasti gre za konkurenčno dopustno pogodbo tedaj, ko kljub ločenima pravnima subjektivitetama podjetji nista medsebojno neodvisni. Urad poudarja, da pri ugotavljanju, ali spadata določeni podjetji v ekonomsko celoto, dejstvo, da podjetje pripada skupini, ni odločilno, saj je treba natančno analizirati naravo razmerij podjetij, ki pripadajo skupini. Družba mater mora imeti nadzor, ki ji omogoča izvajanje odločilnega vpliva na podrejeno podjetje, kar ji omogoča upravljati posle podjetja. Odločilen vpliv v drugem podjetju lahko pridobi podjetje na podlagi posedovanja večinskega kapitalskega deleža. Če pa absolutne večine glasov nima, je treba analizirati, ali ima podjetje druge (upravljavske) možnosti za uveljavljanje volje v podjetju, kot so obstoj pogodbe o obvladovanju, število članov uprave in nadzornega sveta, ki jih lahko imenuje, delež dobička, ki se prenese na družbo mati, itd. Ključno je, da v primeru, da gre za ekonomsko celoto, podrejena družba ne uživa dejanske svobode pri določanju svoje strategije na trgu, ampak mora v celoti slediti navodilom in strategijam, ki jih narekuje podjetje mati.

45) Urad je zahteval dodatna pojasnila, da bi preveril, ali bi lahko, glede na trditve Banke Celje d.d. in NLB d.d., smatral, da gre v konkretnem primeru med njima za koncept ekonomske celote. Urad je ugotovil, da NLB d.d. nima večinskega lastniškega deleža v Banki Celje d.d., ki bi ji omogočal izvajanje odločilnega vpliva v slednji. Urad je nadalje analiziral druge možnosti za uveljavljanje svoje volje NLB d.d. v Banki Celje d.d. in ugotovil, da lahko NLB d.d. predlaga največ 3 od 7 članov nadzornega sveta Banke Celje d.d., ki je pristojen za imenovanje uprave. Iz prejete dokumentacije nadalje izhaja, da NLB d.d. sicer ima določen vpliv v Banki Celje d.d., ki pa ni odločujoč. NLB d.d. lahko sodeluje pri odločitvah o poslovni in finančni politiki Banke Celje d.d., te politike pa niti neposredno niti posredno ne obvladuje. Nenazadnje tudi Banka Celje d.d. sama priznava, da je

samostojni subjekt na trgu, nad katerim NLB d.d. nima nadzora, in da je pri sprejemanju poslovnih odločitev samostojna²². Banka Celje d.d. pa tudi navaja, da je, glede na posebnosti bančnega sektorja in bančno zakonodajo, takšno usklajevanje med obravnavanima bankama zakonito. Pri tem se sklicuje na 6. točko tretjega odstavka 95. člena Zakona o bančništvu (UL RS, št. 110/2003, ZBan-UPB1), ki govori o tem, kdaj je določena banka v bančni skupini nadrejena družba drugi (podrejeni) družbi. Urad je omenjeni zakon pregledal in ugotovil, da omenjeni zakon opredeljuje razmerje nadrejene in podrejene družbe drugače in z drugim namenom kot je to določeno v zakonodaji varstva konkurence. V ZBan-UPB1 je razmerje nadrejenosti banke definirano s kapitalsko udeležbo, in sicer je banka nadrejena družba drugi družbi, če je udeležena v kapitalu druge družbe že z 20%. Določitev nadrejene banke v bančni skupini je po tem zakonu pomembno zaradi izpolnjevanja obveznosti bančne skupine po zakonu, za katere je odgovorna prav nadrejena banka. Te obveznosti se nanašajo na obvladovanje tveganj v bančni skupini, konsolidacijo računovodskih izkazov, na podlagi česar Banka Slovenije opravlja konsolidirani nadzor nad bančno skupino. Urad ugotavlja, da omenjeni predpis s svojimi določili ne posega v zakonodajo varstva konkurence ali je v kateremkoli delu izključuje. Sklicevanje na Zakon o bančništvu kot utemeljitev usklajenega ravnanja obeh bank je zaradi tega neutemeljeno.

46) Urad je pregledal tudi Pogodbo o strateškem partnerstvu in poslovnem sodelovanju, ki je bila med obravnavanima bankama sklenjena 10.05.1999, in ki služi kot osnovni dokument, na temelju katerega Banka Celje d.d. sodeluje v bančni skupini NLB. Pogodba je pomembna z vidika obstoja očitanih kršitev, saj bi v primeru pridobitve nadzora in s tem odločujočega vpliva NLB d.d. v Banki Celje d.d. na podlagi te pogodbe, lahko govorili o zaokroženi ekonomski celoti, za katero prepoved sklepanja omejevalnih sporazumov ne bi veljala. Urad zaključuje, da iz Pogodbe o strateškem partnerstvu in poslovnem sodelovanju ne izhaja, da ima NLB d.d. nadzor nad dnevnim poslovanjem Banke Celje d.d. in ga zato ne obvladuje. Omenjena Pogodba ne predstavlja pogodbe o obvladovanju, na podlagi katere bi Banka Celje d.d. svoje poslovanje prepustila NLB d.d. in bi zato Urad omenjeni družbi lahko štel za eno podjetje.

47) Na podlagi proučenih dejanskih lastniških in upravljavskih povezav med NLB d.d. in Banko Celje d.d. Urad zaključuje, da Banka Celje d.d. ni podredila svojega vodenja in poslovanja družbi NLB d.d. v tolikšni meri, da bi omenjeni podjetji Urad lahko obravnaval kot enotno podjetje skladno z določbami ZPOMK. Zato bi morali Banka Celje d.d. in NLB d.d. samostojno delovati na trgu in je zato vsakršno koli izmenjevanje informacij o pogojih poslovanja na trgu med tema tržnima udeleženkama protizakonito. Urad še enkrat poudarja, da je pri takšni presoji pomemben obstoj odločujočega vpliva (zgolj pomemben vpliv, ki ga navaja stranka, ni zadosten), kar ima za posledico odvzem samostojnosti odvisne družbe pri sprejemanju poslovnih odločitev²³. Urad tudi ne ločuje obravnavo koncepta enotnega podjetja za potrebe 11. ali 5. člena ZPOMK, kakor to Uradu predlaga Banka Celje d.d. Prav tako ne obstajajo posebna pravila konkurence za bančni sektor, ampak se uporabljajo pravila, ki veljajo za vse sektorje enako²⁴. Obravnavani banki sta torej dolžni ravnati v skladu z določbami ZPOMK, kar pomeni tudi, da ne smeta sklepati omejevalnih sporazumov. Urad še zaključuje, da sta Banka Celje d.d. in NLB d.d. pri sprejemanju odločitev glede uvajanja provizije za komitente sodelovali z namenom izločitve konkurence med njima. Zaradi tega je dogovarjanje med njima glede enotne uvedbe provizije za svoje komitente, in to celo na isti dan, v nasprotju s 5. členom ZPOMK.

²² 306-14/2006-77.

²³ EC Competition Law, Oxford University Press, 2001, str. 103.

²⁴ Glej tudi Vmesno poročilo Evropske Komisije v povezavi s sektorsko analizo tekočih računov in povezanih storitev, Bruselj, julij 2006, str. 29. Glej tudi odločbo EK COMP/36.571/D-1: Austrian banks – Lombard Club, odst. 394-400.

48) Urad je nadalje pri Bankartu d.o.o., ki upravlja z BA omrežjem in ki je pripravil tehnološko rešitev za zaračunavanje provizije komitentom, preveril, ali obstaja morebitni tehnološki oziroma ekonomski razlog, ki bi opravičeval uvedbo provizije na točno enak datum za vse banke. Bankart d.o.o. je Uradu izrecno zavrnil, da tehnoloških razlogov, ki bi zahtevali zaračunavanje provizije svojim komitentom na isti dan, ni. Nasprotno, Urad iz prejete dokumentacije zaključuje, da je Bankart razvil tak sistem, ki omogoča bankam določanje različnih cen in datumov uvedbe zaračunavanja komitentom dvige na bankomatih drugih bank in s tem izvajanje različnih, neodvisnih poslovnih strategij.

49) Kot nadaljnji dokaz, da je ravnanje strank v postopku na trgu lahko odraz le njihove skupne volje in vnaprejšnje koordinacije, Urad na tem mestu primerjalno navaja, kakšna so ravnanja drugih bank pri uvedbi provizije za komitente za dvige na bankomatih. Gorenjska banka, ki se je poleg strank v postopku tudi odločila za zaračunavanje provizije svojim komitentom, je slednjo uvedla kasneje (**10. marca 2006**) in v drugačni višini (**83,2 SIT**) kot stranke postopka. Še več, Urad je ugotovil, da komitenti te banke provizijo za dvige na bankomatih drugih bank plačajo samo na območjih, kjer ima tudi sama bankomate.

50) Urad nadalje ugotavlja, da je Abanka Vipava d.d. naknadno (19. junija 2006) znižala provizijo z 80 SIT na **72 SIT**, kar dokazuje, da enotna višina provizije ni bila edina »naravna« in logično možna, samoumevna rešitev. Pri razlaganju višine provizije ne gre zanemariti dejstva, da ima nedvomno vsaka stranka različne stroške povezane s poslovanjem z bankomati (npr. odvisno od št. bankomatov, lokacije, funkcionalnosti bankomatov,...), kar izhaja tudi iz priloženih kalkulacij cen²⁵ in da že to dejstvo ne opravičuje določitve enake končne cene te storitve s strani strank v postopku. Poleg tega imajo stranke v postopku različne provizije za dvig gotovine s plačilnimi karticami²⁶ (npr. MasterCard ali Visa) na bančnih avtomatih (edina izjema je pri Banki Celje d.d. in NKBM d.d., ki tržita *co-branded* kartici Activa Mastercard/Activa Visa).

51) Nadaljnji primer, ki nakazuje na dejstvo, da enak datum uvedbe provizije ni edina možna odločitev strank, je ravnanje SKB d.d., ki je provizijo v višini 80 SIT uvedla **1.07.2006**, poleg tega je svojo storitev dvigov na bankomatih oblikovala tako, da imajo njeni komitenti vseeno **tri brezplačne dvige gotovine na mesec na bankomatih drugih bank**.

52) Nenazadnje iz Študije o učinkih uredbe o čezmejnih plačilih v evrih (2560/2001) na bančne tarife za domača plačila, ki jo je za Evropsko Komisijo pripravila Retail Banking Research Ltd., jasno izhaja, da so provizije za komitente za dvige na drugih bankomatih različne med bankami po posameznih državah. Tako na primer se v Belgiji 24 dvigov na drugih bankomatih na leto ne zaračuna, nadalje so provizije za vsak nadaljnji dvig različne. Banke v Franciji zaračunavajo provizijo od 0 do 1 €, imajo pa 4-6 brezplačnih mesečnih dvigov. V Nemčiji znašajo obravnavane provizije od 0-1% zneska oz. od 2,5 do 4,25 €, v Italiji pa od 1,75 do 2,20 €.

53) Urad je tudi preveril, ali je tržna struktura na slovenskem bančnem trgu takšna, da bi banke lahko tako natančno predvidele vedenje svojih konkurentov. Vzporedno obnašanje na trgu, ki ni posledica stikov med konkurenti ne pomeni usklajenega ravnanja v smislu 5. člena ZPOMK. Z vidika velikosti in velikega števila različnih bank, ki delujejo in ponujajo svoje storitve komitentom na slovenskem trgu, obsega trga ter tudi same narave obravnavane storitve, v zadevnem primeru ne moremo govoriti o enakosti (vzporednosti) delovanja, ki jih zahteva oligopolistična tržna struktura, ampak nasprotno, glede na značilnosti panoge, gre pričakovati, da bodo banke sprejele lastne

²⁵ Odgovori in priloge dokumentov 306-14/06-15, 306-14/06-26, 306-14/06-29.

²⁶ Podatki izhajajo iz dokumentov v spisu.

cenovne strategije in da bo cenovna konkurenca igrala pomembno vlogo na trgu²⁷. Tako je argument NLB d.d., da obravnavano vzporedno obnašanje strank v postopku izhaja iz značilnosti panoge bančnega sektorja, neutemeljen.

54) Urad ocenjuje, da so stalna navajanja strank v postopku, da je do časovnega zamika (s 1.02.2006 na 20.02.2006) pri uvedbi provizije prišlo zaradi potrebnih dodatnih aktivnosti za celovito in učinkovito obveščanje strank in javnosti, neutemeljena, saj so, glede na čas, ki je pretekel od takrat, ko je Bankart zaključil prilagoditev aplikacije za uvedbo provizije komitentom (2.05.2004) in glede na relativno kratek čas, ki so ga naknadno banke porabile za adaptacijo svojih informacijskih sistemov (glej točko 13), le-te imele na razpolago nedvomno dovolj časa, da bi svoje komitente pravočasno obvestile o nameravani spremembi. Še več, ravno zaradi razlik, ki so jih stranke v postopku navajale, kot so različno dolga obdobja, ki so jih potrebovale za nadgradnjo svojih sistemov in različni datumi obveščanja komitentov, ki jih uporablja posamezna banka, bi Urad pričakoval, da bo vsaka stranka ob določitvi datuma uvedbe ali/in ob naknadnem spreminjanju datuma uvedbe provizije, določila drugačen, lasten datum (in ne vse 20.02.).

55) Skladno z vsem zgoraj navedenim Urad ugotavlja, da določitev enake cene in enakega datuma prealitivne provizije na svoje komitente, ni potrební in edini pogoj, zato da bi sistem zaračunavanja deloval. Enak datum pričetka in enotna višina zneska zaračunavanja provizije svojim komitentom za dvige gotovine na bankomatih, ki so v lasti drugih bank, kaže na skupno voljo strank v postopku ter na dejanski stik in sodelovanje med strankami, brez česar do takega ravnanja na trgu ne bi moglo priti. Do navedenega stanja na trgu tako ni moglo priti drugače kot s koordinacijo poslovnih strategij strank v postopku.

56) Dejstvo, da so nekatere banke najprej načrtovale provizijo uvesti dne 01.02.2006, nadalje, da so NLB d.d. in NKBM d.d. [redacted] o uvedbi provizije za komitente v tako ozkem časovnem razmaku ([redacted]), da je bil kasneje določen nov (enak) datum, tj. 20.02.2006, da je bil ta drug datum določen s [redacted], ki so bili ponovno sprejeti praktično na isti dan ali časovno zelo skupaj (NLB d.d. 24.01.2006, Abanka Vipa d.d. 24.01.2006, Banka Celje d.d. 23.01.2006, na podlagi korespondence s PBS d.d., ki izhaja iz dokumentov v spisu, je NKBM d.d. odločitev sprejela približno v enakem času), nadalje, da iz dnevnega časopisja, ki so ga stranke navajale, ni izhajala informacija o datumu pričetka zaračunavanja, da so druge banke provizijo uvedle na različne datume in v različni višini, da ne obstajajo tehnični razlogi za uvedbo provizije za komitente na isti dan, in nenazadnje glede na dejstvo, da normativni okvir ne zahteva takega ravnanja od udeleženk, nakazuje na usklajeno ravnanje strank v postopku. Dodatno velja poudariti, da je del dokaznega bremena pri ugotavljanju izražene skupne volje pri vzporednih ravnanjih tudi na stranki. Na osnovi prejetih zahtevanih pojasnil od strank in druge dokumentacije v spisu, nobena stranka ni svojih trditev o izoliranosti od ostalih konkurentov pri odločitvi glede datuma in višine provizije za komitente dokazala v takšni meri, da bi s svojimi stališči prepričala Urad o izoliranosti od ostalih strank pri svojem odločanju.

57) Urad zaključuje, da enak načrtovan datum uvedbe in enaka višina provizije strank v postopku ni posledica ekonomskih razmer ali tržne strukture, ki bi narekovala takšno zavestno vzporedno obnašanje. Glede na zgoraj navedene znake (ravnanje strank v postopku na trgu je enako, med strankami obstaja tržna odvisnost oziroma tržni stik (delujejo na istem horizontalnem nivoju), do enakega ravnanja ni moglo priti drugače kot na osnovi usklajene volje strank v postopku) in dejstva, ki opisujejo enako ravnanje udeleženk pri uvedbi provizije, je Urad zaključil, da je obravnavano vzporedno obnašanje posledica zavestno usklajene (*conscious parallelism*) in v omejevanje oziroma

²⁷ ICI v. Commission (Dyestuffs) (1972) ECR 619.

popolno izključitev konkurence med strankami postopka pri ponujanju storitve dviga gotovine na bankomatih drugih bank usmerjene volje strank v postopku, kar je v nasprotju s 5. členom v zvezi s 3. členom ZPOMK. Tako razlaganje izhaja iz vzporednosti ravnanja udeleženk na trgu, do kakršnega ne bi moglo priti brez dogovarjanja ali obveščanja med udeleženkami.

Podjetje

58) Določbe ZPOMK veljajo za vse pravne in fizične osebe, ki opravljajo gospodarsko dejavnost, t.j. dejavnost, ki se opravlja proti plačilu na trgu, ne glede na njihovo pravno obliko in lastninsko pripadnost. Vse stranke postopka so podjetja v smislu določb ZPOMK. Banke so organizirane kot gospodarske družbe v skladu z zakonom o gospodarskih družbah in opravljajo dejavnost bančnih storitev, torej opravljajo dejavnost proti plačilu na trgu.

Omejevanje konkurence

Pogoji poslovanja na trgu

59) Pogoji poslovanja na trgu pomenijo kakršenkoli dejavnik, ki vpliva na položaj podjetja na trgu in je tudi neposredno namenjen urejanju tržnega položaja enega ali več podjetij. Cena je bistven pogoj poslovanja podjetja na trgu in predstavlja glavni in najbolj pomemben element konkurence, katere oblikovanje je v določeni meri odvisno od objektivnih dejavnikov, kot so: obseg ponudbe in povpraševanja, davčna politika, politika in stroški zaposlovanja, pogoji za opravljanje dejavnosti ipd., ter predvsem subjektivnih dejavnikov, kot so: notranja organiziranost, prilagodljivost, inovativnost, kvaliteta storitev, reference ipd. Kalkulacija cene je tako v izključni domeni posamičnega subjekta na trgu, ki poleg dejanskih stroškov ustrezno ovrednoti tudi zgoraj naštetе dejavnike. Odločanje o uvedbi provizije za komitente in o njeni višini predstavlja odločanje o pogojih poslovanja na trgu.

Cilj ali učinek omejevanja konkurence

60) Nadaljnji element, ki mora biti izpolnjen, da lahko Urad za določeno usklajeno ravnanje ugotovi, da predstavlja omejevalen sporazum v nasprotju s 5. členom ZPOMK, je ugotovitev, da je cilj ali učinek usklajenega ravnanja preprečevati, ovirati ali izkrivljati konkurenco v RS. Gre za alternativno in ne kumulativno določitev pogojev. V skladu s prakso Sodišča Evropskih skupnosti ni potrebno dokazovati omejevalnega učinka, kadar je že sam cilj sporazuma oziroma usklajenega ravnanja omejevanje konkurence²⁸. Pri ugotavljanju cilja omejevanja konkurence pa se ne gleda le subjektivnega namena strank, ampak je odvisno tudi od pogojev, ki jih sporazum določa, pravnega in ekonomskega konteksta, v okviru katerega je bil sklenjen, ter od samega dejanskega obnašanja in ravnanja strank. Nekatere vrste kršitev (med njimi je določanje cen) imajo namreč takšen protikonkurenčni vpliv, da se šteje, da so omejevalne že po samem cilju. V primeru, da sporazum oziroma usklajeno ravnanje jasno in nedvoumno izkazuje preprečevanje, oviranje ali izkrivljanje konkurence kot svoj cilj, Uradu ni potrebno nadaljevati postopka z namenom ugotovitve njegovih ekonomskih učinkov²⁹. Ekonomska analiza učinkov na trgu v tem primeru ni potrebna, niti ni potrebno, da bi se ti učinki na trgu že pokazali. Očitki NLB d.d. iz odgovora na Povzetek, v katerem omenjena

²⁸ Fenex, OJ (1996) L181/28, (1996) 5 CMLR 332; Polypropylene (1986) OJ 1230/1, (1988) 4 CMLR 347; Bnic v Clair 123/83 (1985) ECR 391, (1985) 2 CMLR 430

²⁹ Tako tudi Case C-199/92P, Hüls AG v. Commission (Polypropylene)

stranka trdi, da je pri presoji usklajenega ravnanja treba izkazati omejevalne učinke teh ravnanj na trgu, so tako neutemeljeni.

61) Urad ocenjuje, da gre v konkretnem primeru za določitev enotne cene in enotnega datuma uvedbe provizije za komitente pri dvigu gotovine z bankomata druge banke z namenom ali ciljem izključiti cenovno konkurenco na trgu med strankami postopka. Izključitev medsebojne konkurence se odraža v izgubi motivacije za izboljšanje ravni strokovnosti in kvalitete storitev ter iskanju notranjih rezerv. S takim ravnanjem imajo konkurenti na trgu cilj vplivati na tržno ravnanje in zlasti na vnaprejšnjo odpravo negotovosti glede prihodnjega tržnega ravnanja podjetja. Udeleženci se zavedajo posledic dogovarjanja glede cenovnih strategij (na ohranitev njihovih tržnih deležev in na dobiček). Vsaka banka pridobi v smislu višjih prihodkov, če uvede zaračunavanje provizije za dvige gotovine svojih strank na bankomatih drugih bank. Dodatno velja, da imajo banke z razvejanim lastnim omrežjem bančnih avtomatov (kot so npr. NLB d.d., NKBM d.d.) večjo vzpodbudo, da uvedejo provizijo za dvige gotovine na bankomatih drugih bank, saj imajo komitenti možnost dvigovanja gotovine na bankomatih matične banke z relativno nizkim znižanjem koristnosti zanje (bližina bančnega avtomata matične banke). Hkrati pa je lahko uvedba provizij za banko zelo tvegana, saj se komitenti lahko odločijo preiti k drugi banki. Zaradi nevarnosti padca tržnega deleža banke si banke ne upajo prve preiti na tak sistem. Pride do dogovarjanja, ki udeleženkam omogoča, da z določeno stopnjo gotovosti predvidijo, kakšna bo cenovna politika konkurenta. Dodatno grožnjo je udeleženkam predstavljala možnost, da bodo druge banke ponujale to storitev brezplačno oziroma po drugačni, nižji ceni. Način znižanja tega tveganja je hkratna uvedba provizije za dvig gotovine bank s čim višjim skupnim tržnim deležem, saj se na ta način tveganje omili (če bi za enak znesek dvignile provizije vse banke, bi tveganje bilo odpravljeno).

62) Argument NLB d.d. v odgovoru na Povzetek, da uvedba provizije njenih komitentov zaradi razvejane bankomatske mreže ne bo prizadela, je povsem neutemeljen, saj bi njeni komitenti ne bili prizadeti izključno v primeru, če bi vsi bančni avtomati bili v lasti NLB d.d. Nadalje NLB d.d. navaja, da se stopnja konkurence na trgu med bankami zaradi uvedbe provizije ni zmanjšala, saj naj bi prej imele vse banke enako provizijo (0 SIT) in si tako že prej niso tekmoval. Uvedba provizije naj bi konkurenco še povečala, saj vzpodbuja vsako banko k nadaljnji širitvi bankomatske mreže. Urad še enkrat poudarja, da pravo varstva konkurence ne sili tržnih subjektov k brezplačnemu nudenju storitev (tako kot pravilno ugotavlja tudi stranka v odgovoru na Povzetek), zato se v predmetni odločbi presoja enotno odločitev za uvedbo provizije s strani strank v postopku in ne uvedbo provizije kot take. Ne drži tudi argument NLB d.d., da stroški niso pomemben dejavnik pri odločanju o izbiri banke, saj sta najpogostejši in tretji najpogostejši dejavnik (»Sedanja banka nas je privabila z boljšo ponudbo« in Slabi »pogoji«)³⁰ skupaj s šestim najpogostejšim, ki ga sicer NLB d.d. navaja (»Ugodnejše obresti, provizije, stroški«), vsi povezani s stroški poslovanja. Urad še ugotavlja, da navedena študija sama po sebi ni predmetna, saj je bila raziskava izvedena leta 2005, torej še pred enotno uvedbo bankomatskih provizij, tako da ni primerna ne ex-post (večina bank je uvedla enotno provizijo) ne ex-ante (študija je bila izvedena pred uvedbo enotnih provizij za dvig, bančnih avtomatov pa ne uporablja le 16,4 % komitentov³¹).

63) Abanka Vipa d.d. v pripravljani vlogi navaja, da odločitev banke, da bodo provizijo plačevali komitenti, ne omejuje konkurence, saj se s tem položaj Abanke Vipa d.d. in drugih bank, ne spremeni ter da ostaja nadomestilo, ki ga je dolžna Abanka Vipa d.d. plačati drugi banki, nespremenjeno. Nadalje še navaja, da se z uvedbo provizije komitentom ne onemogoča možnosti izbire pri opravljanju transakcij na bančnih avtomatih, ker se za uvedbo provizije niso odločile vse banke, ki poslujejo v

³⁰ Priloga k dokumentu št. 306-14/2006-79: Bankomatsko poslovanje v Skupini NLB, oktober 2006, stran 60.

³¹ *Ibidem*, str. 63.

Republiki Sloveniji. Podobne očitke navaja tudi NKBM d.d., ki trdi, da imajo posamezni uporabniki vseeno možnost odpreti račun pri kateri od bank, ki niso uvedle provizije za komitente.

64) Urad ugotavlja, da imajo stranke postopka skupaj okrog 80 odstotkov bankomatov v Republiki Sloveniji. Glede na dejstvo, da obvladujejo skoraj celoten trg, so lahko s hkratno uvedbo nadomestil in v enaki višini onemogočile ali bistveno zmanjšale izbiro alternativnih poslovnih bank za komitente, ki bi sicer zaradi uvedbe nadomestila bili pripravljene zamenjati³² poslovno banko, ki bi jim obravnavano storitev dvigov na bankomatih zagotavljala v enakem obsegu in kvaliteti. Urad še dodaja, da je navajanje Abanke Vipa d.d. in NKBM d.d., da ne gre za usklajeno ravnanje, ker se niso za to odločile vse banke, ki poslujejo v Republiki Sloveniji, v obravnavanem primeru neutemeljeno, saj gre pri določanju cen za takšno kršitev, za katero, prvič, ni izjem v smislu omejitev majhnega pomena³³, in drugič, do usklajenega ravnanja lahko pride že na osnovi koordinacije (samo) dveh družb, ki poslujeta na istem trgu in nikakor ni pogoj, da so vse udeležence na določenem trgu vključene v tako ravnanje. Horizontalni sporazumi oziroma usklajena ravnanja, ki določajo cene, so prepovedana ne glede na doseg omejevanja (intenzivnost) in ne glede na tržni delež. Cilj obravnavanega usklajenega ravnanja je protikonkurenčen, zato Urad tudi ni dolžan presojeti natančnih tržnih deležev udeleženk, niti vpliva tega ravnanja na trg³⁴. Vsi subjekti na trgu morajo samostojno odločati o glavnih konkurenčnih parametrih na trgu. Vsaka banka mora neodvisno določiti svojo tržno politiko na področju cen. Če se stroški zaračunavajo komitentu, mora vsaka banka neodvisno določiti politiko zaračunavanja. Vsakršno sodelovanje med subjekti na trgu, ki se nanaša na pogoje poslovanja, še zlasti pa določanje cene, je prepovedano in nično.

65) Tako Urad zaključuje, da nobena od negotovosti ne bi mogla upravičevati dogovarjanja o znesku in datumu uvedbe provizije med udeleženkami. Določanje prodajnih cen je izrecno prepovedano po samem zakonu. V tem primeru se cene navadno uskladijo na ravni, ki je višja od konkurenčne cene na stroške potrošnikov. Poleg tega so bančne storitve ključnega pomena za potrošnike in podjetja ter nenazadnje za celotno gospodarstvo. Tudi iz aktov organov EU³⁵ in njihove prakse³⁶ izhaja, da ima določanje enotnih cen za cilj omejevanje konkurence in je zato prepovedano. Urad na podlagi navedenega zaključuje, da ni nobenega dvoma, da predstavlja usklajeno ravnanje strank v postopku omejitev po cilju.

Izjema po tretjem odstavku 5. člena ZPOmK

66) V primeru, da bi bila podana kršitev konkurenčno pravnih pravil po prvem odstavku 5. člena ZPOmK, je potrebno presoditi, ali so podani pogoji iz tretjega odstavka 5. člena ZPOmK, ki predstavljajo izjemo od splošne prepovedi. Pogoji iz tretjega odstavka 5. člena so določeni kumulativno. Poudariti je potrebno, da določitev enotne cene posega v temeljni konkurenčni parameter tekmecev na trgu in ima nujno za posledico izključitev cenovne konkurence med subjekti pri ponujanju storitev na trgu. Pri interpretaciji prvega in tretjega odstavka 5. člena ZPOmK se je Urad oprl tudi na prakso Evropskega sodišča in na prakso Evropske Komisije, saj je vsebina določil zakona povsem primerljiva z določili iz primarnega prava Evropske skupnosti. Protikonkurenčna ravnanja, ki se tičejo

³² Mobilnost strank v bančnem sektorju je že tako majhna predvsem zaradi porabljenega časa in visokih stroškov zamenjave banke. Glej tudi Competition Issues in Retail Banking And Payments Systems Markets In The EU, ECA, Financial Services Subgroup, Nica, maj 2006.

³³ Commission Notice on agreements of minor importance (1997), OJ C372/4.

³⁴ Tako tudi Evropska Komisija, glej Commission notice on the definition of the relevant market.

³⁵ Sporočilo Komisije – Obvestilo - Smernice o uporabi 81/3 člena Pogodbe (UL C 101, 27.4.2004, str. 97-118).

³⁶ European Night Services v Commission T-374/94 etc (1998) ECR II-3141, (1998) 5 CMLR 718; Greek Ferry Services Cartel OJ (1999) L 109/24, (1999) 5 CMLR 47, Marlines SA v. Commission.

cen, so ena od najbolj resnih oblik omejevanja konkurence, zaradi česar le v izjemnih primerih zadostijo pogojem iz tretjega odstavka 5. člena ZPOmK.

67) Šteje se, da so podani pogoji za priznanje izjeme, če so izpolnjeni pozitivni pogoji in nista prisotna negativna pogoja. ZPOmK našteva tri pozitivne pogoje, od katerih sta dva izboljšanje proizvodnje in razdelitve dobrin ter pospeševanje tehničnega in gospodarskega razvoja, naštetu alternativno, kar pomeni, da je potrebno izpolnjevati enega ali drugega, tretji, zagotavljanje pravičnega deleža koristi porabnikom pa mora biti obvezno izpolnjen. Pri presoji je odločilno, da omejitve prispevajo k izboljšanju stanja, ki bi obstajalo brez dogovarjanja. Negativna pogoja, ki določata, da ravnanja ne smejo nalagati udeležnim podjetjem omejitev, ki niso nujne za doseganje ciljev in dajati možnost podjetjem, da izključijo del konkurence glede predmetov pogodbe, sta navedena alternativno. Za izključitev izjeme zadostuje prisotnost kateregakoli negativnega pogoja.

68) NLB d.d. je edina izmed strank v postopku v odgovoru na Povzetek Uradu navedla, da podredno uveljavlja izpolnjevanje pogojev za dovoljeno izjemo, saj naj bi uvedba provizije ne izpolnjevala vseh elementov generalne prepovedne klavzule.

Prispevek k izboljšanju proizvodnje ali razdelitve dobrin ali k pospešitvi tehničnega in gospodarskega razvoja

69) Pri presoji, ali določen ukrep oziroma ravnanje prispeva k izboljšanju proizvodnje ali razdelitve dobrin ali če pospešuje tehnični in gospodarski razvoj, je odločilno, da omejitve prispevajo k izboljšanju stanja, ki bi obstajalo brez sprejetja predmetnih sklepov oziroma brez obravnavanega usklajenega ravnanja. Urad mora tehtati med pozitivnimi in negativnimi konkurenčno-pravnimi učinki, ki so posledica enakega ravnanja na trgu.

70) NLB d.d. zatrjuje, da uvedba provizije vzpodbuja k nadaljnjemu razvoju bankomatske mreže vsake posamezne poslovne banke in izboljšuje infrastrukturno konkurenco na trgu. Zaradi navedenega uvedba provizije prispeva k izboljšanju razdelitev dobrin, hkrati pa pospešuje tehnični napredek, ki bo, po navedbah NLB d.d., prinesel tudi racionalizacijo poslovanja in tako pospešil gospodarski razvoj.

71) Urad še enkrat poudarja, da ni sporno dejstvo, da stranke v postopku zaračunavajo provizijo komitentom in si tako pridobijo sredstva za nadaljnja vlaganja v bankomatsko mrežo. Sporno je dejstvo, da so se stranke v postopku dogovorile glede datuma uvedbe in višine provizije, ki jo bodo njihovi komitenti plačevali za storitev dviga gotovine na bankomatih drugih bank z debetno kartico. Navedeno usklajeno ravnanje ima tako negativen in ne pozitiven vpliv, saj enotna cena in isti datum uvedbe provizije onemogoča cenovno konkurenco med strankami postopka pri ponujanju storitve dviga gotovine na bankomatih. Urad zaključuje, da takšno ravnanje prispeva k umetno določenim višjim provizijam in to na stroške in škodo potrošnikov, ne da bi to vodilo v kakršnokoli učinkovitost ali razvoj.

Zagotavljanje uporabnikom pravičen delež doseženih koristi

72) NLB d.d. je navedla, da je potrošnikom tudi zagotovljen pravični delež koristi, ker strošek, ki ga zaradi uvedbe provizije nosijo komitenti, ne pokriva vseh stroškov opravljene transakcije (in je torej cena za njih manjša od dejanske). Uporabniki bankomatov pa bodo deležni pravičnega deleža koristi zlasti v obliki večjega nabora storitev, ki jih lahko opravljajo na bankomatih in povečane varnosti tovrstnega poslovanja.

73) Urad ugotavlja, da potrošniki nimajo nobene koristi od enotne cene in hkratne uvedbe provizije za dvige na bankomatih, temveč, glede na dejstvo, da stranke, ki so ravnale usklajeno, posedujejo skoraj celoten bankomatski trg, slednje le omejuje njihovo možnost izbire med posameznimi alternativnimi poslovnimi bankami, ki bi sicer zaradi uvedbe nadomestila bili pripravljeni zamenjati poslovno banko, ki bi jim obravnavano storitev dvigov na bankomatih zagotavljala v enakem obsegu in v enaki kvaliteti, a po drugačni, nižji ceni. Urad zaključuje, da tovrstno ravnanje prispeva k omejevanju oziroma onemogočanju izbire za potrošnika ugodnejše ponudbe (tako glede cene kot tudi npr. ponudbe določenega števila brezplačnih dvigov na tujih bankomatih ali kaj podobnega) in to izključno na stroške in v škodo potrošnikov, tako da uporabnikom brez dvoma ni zagotovljen pravičen delež doseženih koristi zaradi enotne cene provizije in usklajene uvedbe provizije za dvige gotovine na bankomatih drugih bank za komitente s strani strank v postopku.

Nalaganje udeležnim podjetjem omejitev, ki niso nujne za doseganje ciljev sporazuma oziroma usklajenega ravnanja

74) NLB d.d. je navedla, da uvedba provizije udeležencem ne nalaga omejitev, ki niso nujne za doseganje ciljev, saj banke brez uvedbe provizije nimajo nobenih vzpodbud za obsežna vlaganja v razvoj lastne mreže. Z uvedbo provizije banke preusmerijo svoje komitente na lastno mrežo bankomatov in imajo interes, da je le-ta boljša od mreže konkurentov.

75) Urad ponovno ugotavlja, da je NLB d.d. obstoj obravnavanega pogoja dovoljene izjeme opredeljevala in razlagala na osnovi uvedbe provizije, in ne obstoja usklajenega ravnanja, ki je predmet presoje v zadevni odločbi. Urad se je že uvodoma (točka 7) opredelil glede tega, zato je navajanje tovrstnih utemeljitev za presojo obstoja dovoljene izjeme v konkretnem primeru s strani stranke brezpredmetno.

76) Navedbe NLB d.d., da je bil njihov cilj med drugim povečanje infrastrukturne konkurence in izboljšanje kvalitete in obsega mreže bankomatov, ne opravičujejo usklajenega ravnanja strank v postopku pri uvedbi provizije, saj ni razvidno, da bi bilo predmetno ravnanje nujno potrebno za doseganje zatrjevanih ciljev. Urad je tudi že ugotovil, da obravnavano usklajeno ravnanje tudi ni (tehnološki) pogoj, da bi sistem zaračunavanja deloval in da bi bilo s tega vidika opravičljivo enako ravnanje strank v postopku na trgu. Stranke v postopku so se torej poslužile nesorazmernih ukrepov. Določitev enotne višine provizije in enakega datuma uvedbe le-te ni nujno potrebna omejitev za doseganje prej navedenih ciljev.

Izključitev pomembnega dela konkurence glede predmetov pogodbe

77) Pri presojanju tega negativnega pogoja je potrebno izhajati iz položaja, ki nastane naupoštevem trgu zaradi omejevalnega sporazuma oziroma usklajenega ravnanja.

78) NLB d.d. zatrjuje, da se uporabniki lahko uvedbi provizije izognejo z izbiro banke, ki ima zelo razvejano mrežo bankomatov ali banke, ki takšne provizije ne zaračunava. Zato uvedba provizije ne pomeni izključitve pomembnega dela konkurence naupoštevem trgu.

79) Urad ugotavlja, da so stranke v postopku s hkratno uvedbo enake višine provizije za dvig gotovine na bankomatih drugih bank hotele znižati tveganje, ki jim ga je predstavljala možnost, da bodo druge banke ponujale to storitev brezplačno oziroma po drugačni, nižji ceni ter na tak način preprečiti prehod potrošnikov k drugi, konkurenčni banki. Tako so izključile cenovno konkurenco med njimi na trgu, katero pa se skladno s pravili konkurence mora varovati in je ena temeljnih predpostavk za učinkovito konkurenco z vsemi prednostmi, ki jih le-ta prinaša za potrošnike.

Zaključek glede izpolnjevanja pogojev iz tretjega odstavka 5. člena

80) Urad zaključuje, da sodi omejevanje konkurence z določitvijo enotne cene med hude (hard core) omejitve konkurence. Za hude omejitve praviloma ne pride v poštev izjema po tretjem odstavku 5. člena, že zaradi izpolnjevanja negativnih pogojev. Urad ugotavlja, da gre za tako situacijo tudi v danem primeru. Usklajeno ravnanje bank pri določitvi enotne cene in enakega datuma uvedbe zaračunavanja provizije za dvige na bankomatih drugih bank za komitente ne prispeva k izboljšanju proizvodnje (npr. v smislu izboljšanja plačilnih metod) ali razdelitve dobrin ali pospešuje tehničnega in gospodarskega razvoja, niti ne zagotavlja uporabnikom pravičnejšega deleža doseženih koristi. Nasprotno, Urad ugotavlja, da tovrstno ravnanje, ob že nizki mobilnosti, še dodatno omejuje uporabnikom možnost izbire alternativne poslovne banke, ki bi obravnavano storitev ponujala v enakem ali podobnem obsegu po drugačni, nižji ceni ali celo brezplačno. Objektivne razmere na trgu so enake za vse udeležence na trgu, pri čemer se morajo vsi samostojno odločati o glavnih konkurenčnih parametrih. Nadalje ni razvidno, da bi bilo obravnavano usklajeno ravnanje nujno potrebno za doseganje zatrjevanih ciljev – pokrivanju vse večjih stroškov poslovanja z bankomati in razvoj mreže. Z dogovarjanjem oziroma usklajenim ravnanjem se izključi medsebojno (cenovno) konkurenco na upoštevnem trgu, ki je ena temeljnih predpostavk za učinkovito konkurenco na trgu in za nadaljnji razvoj. Navedeno predstavlja izključitev pomembnega dela konkurence, ki je eden od naštetih negativnih pogojev. Urad zato zaključuje, da usklajeno ravnanje strank v postopku ne zadošča pogojem, ki bi opravičevali izjemo od splošne prepovedi po 5. členu ZPOmK.

81) Urad je tako ugotovil kršitev 5. člena v povezavi s 3. členom ZPOmK kot sledi iz izreka odločbe.

82) V skladu s 34. členom ZPOmK je Urad izdal odločbo o ugotovitvi obstoja kršitve in z isto odločbo tudi odločil, da so sklepi organov strank v postopku, s katerimi so slednje določile, da bodo provizijo za svoje komitente pri dvigu gotovine z domačo debetno kartico na bankomatih drugih bank uvedle 20.02.2006 v višini 80,00 SIT, prepovedani in nični. Omenjeni sklepi so posledica medsebojnega sodelovanja in predstavljajo podlago, na katerih je na trgu dejansko prišlo do usklajenega ravnanja, ki je v nasprotju s pravili konkurence.

83) Urad je v tretji točki izreka NLB d.d., NKBM d.d., Banki Celje d.d. in Abanki Vipa d.d., prepovedal vsakršno nadaljnjo dogovarjanje ali medsebojno sodelovanje pri sprejemanju odločitev glede provizije za svoje komitente. Banke so namreč dolžne samostojno in neodvisno določati, kakšno poslovno politiko nameravajo izvajati na trgu.

K sklepu:

84) Urad je ravnanje Banke Koper d.d. glede načrtovanja³⁷ uvedbe provizije za dvige gotovine na bankomatih drugih bank za komitente na dan 20.2.2006 v višini 80,00 SIT v sklepu o uvedbi postopka označil kot domnevno sporno z vidika pravil konkurence, saj je iz njenega obnašanja na trgu verjetno izhajalo, da je sodelovala z drugimi strankami v postopku pri določanju svojih pogojev poslovanja na trgu.

85) Urad je zato zahteval dodatna pojasnila in ugotovil, da je Banka Koper d.d. odločitev, da se komitentom zaračunava provizija v višini 80 SIT od 20.2.2006 dalje s sklepom sprejela 3.02.2006. Na poizvedbo Urada, kako je banka sprejela odločitev o datumu uvedbe in višini provizije, je Banka Koper

³⁷ Banka Koper d.d. je naknadno datum začetka zaračunavanja prestavila z 20.2.2006 na 24.02.2006.

d.d. navedla, da je o pričetku zaračunavanja dvigov v drugih bankah izvedela iz sredstev javnega obveščanja. Kot primer je navedla članek »Na bankomate drugih bank še brezplačno«, objavljenega 26.10.2005. Urad je ugotovil, da iz omenjenega članka banka ni mogla pridobiti informacije o datumu pričetka zaračunavanja nadomestila in višini, saj v tem članku datum uvedbe in višina provizije sploh nista omenjena.

86) Banka Koper d.d. je v odgovoru na Povzetek navedla, da je od tehnološke prilagoditve informacijskega sistema s strani Bankarta d.o.o., ki omogoča zaračunavanje provizije komitentom, sklepala, da tudi ostale banke razmišljajo o uvedbi omenjene provizije. Od takrat naprej je pričakovala, da bo katera od bank uvedla provizijo za komitente in zato je aktivno spremljala spletne strani slovenskih bank in javno dostopne informacije o obnašanju ostalih bank. Banka Koper d.d. je k odgovoru na Povzetek Uradu kot dokaz, da je informacije o uvedbi provizije komitentom, izvedela iz sredstev javnega obveščanja, priložila izpis iz spletne strani Banke Celje d.d. pod rubriko »Novice« z naslovom »Nadomestila za dvig gotovine na bančnih avtomatih v Sloveniji«, ki je bila objavljena dne 25.01.2006. V članku je zapisano (cit.): »20. februarja 2006 bo banka uvedla nadomestilo za dvig gotovine s plačilno kartico Aactiva/Maestro na avtomatih v Sloveniji. Višina nadomestila znaša 80 tolarjev.« Po navedbah Banke Koper d.d. v obdobju od avgusta 2005 pa do marca 2006 uprava banke na svojih sejah ni obravnavala zadev, ki se nanašajo na uveden postopek, niti ni sprejela drugih sklepov, razen sklepa z dne 3.2.2006 in z dne 23.2.2006, s katerima je bil Urad tudi seznanjen tekom postopka.

87) Urad ugotavlja, da je Banka Koper d.d. svojo odločitev o začetku zaračunavanja provizije komitentom sprejela po tem (3.2.2006), ko so bile informacije o odločitvi glede datuma in višine provizije dejansko že dostopne širši javnosti (25.01.2006). Banka Koper d.d. je do informacij v zvezi z nameranim ravnanjem ostalih bank dejansko lahko prišla preko javne objave Banke Celje d.d., ki je bil namenjen informiranju svojih komitentov preko svoje spletne strani. Članek vsebuje konkretne informacije o času uvedbe in višini provizije. Na podlagi takšnih informacij je Banka Koper d.d. lahko prilagodila svoje ravnanje.

88) Skladno s pravili konkurence mora vsak udeleženec na trgu samostojno določiti, kakšno poslovno politiko namerava izvajati na trgu. Zahteva po neodvisnosti pa ne odvzema pravice subjektom na trgu, da se pametno odzovejo in prilagodijo na dejansko ali predvideno obnašanje svojih konkurentov na trgu. Tako velja, da vzporedno obnašanje na trgu s strani večih ekonomskih udeležencev ni v nasprotju z konkurenčnimi pravili, če do njega pride na podlagi sposobnosti avtonomnega in »pametnega« reagiranja podjetja na dejansko ali pričakovano obnašanje svojih konkurentov³⁸. Enotno ravnanje je lahko posledica normalnega razvoja tržnih razmerij, ali pa je posledica soglasne, medsebojne usklajene volje. V prvem primeru usklajenega ravnanja ni mogoče očitati in ni prepovedano, saj so konkurenti delovali izolirano drug od drugega in samostojno sprejemali odločitve. Na podlagi dokazov, ki jih je Banka Koper d.d. posredovala Uradu, izhaja, da vzporedno ravnanje oziroma sledenje Banke Koper d.d. ostalim strankam postopka, ni nujno posledica neposrednih ali posrednih stikov med Banko Koper d.d. in ostalimi strankami, ampak obstaja verjetnost, da je slednja odločitev sprejela ločeno od svojih konkurentov ter se prilagodila na konkurentovo ravnanje.

89) Na podlagi navedenega je Urad odločil, da za ravnanje Banke Koper d.d., pri uvedbi provizije za komitente pri dvigu gotovine na bankomatih, ki niso v njeni lasti, ni mogoče ugotoviti, da je rezultat sodelovanja s konkurenti. Urad je zato na podlagi četrtega odstavka 135. člena ZUP, ki določa, da lahko organ, ki je postopek začel po uradni dolžnosti, le-tega tudi ustavi, izdal sklep o ustavitvi

³⁸ *Suiker Unie and Others v Commission (1975) ECR 1663, Austrian Banks – »Lombard Club«, COMP/36.571.*

postopka proti Banki Koper d.d. glede presojanja obstoja usklajenega ravnanja pri uvedbi zaračunavanja provizije za dvige gotovine na bankomatih drugih bank.

PRAVNI POUK:

90) Zoper to odločbo je mogoče vložiti tožbo v upravnem sporu pri Upravnem sodišču, oddelek v Ljubljani, Tržaška cesta 68a oziroma od 5.03.2007 pri Upravnem sodišču Republike Slovenije, Fajfarjeva 33, 1000 Ljubljana, v roku tridesetih dni od dneva vročitve odločbe in sklepa. Tožba se v dveh izvodih vloži pri sodišču ali pa se mu pošlje po pošti. Tožba se lahko da tudi na zapisnik pri pristojnem sodišču. Šteje se, da je bila tožba vložena pri sodišču tisti dan, ko je bila tožba priporočeno oddana na pošto ali ko je bila dana na zapisnik.

Postopek vodila:
Dajana Muženič Abramovič

Andrej Plahutnik
DIREKTOR

Vročiti:

- Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana, Trg republike 2, Ljubljana (**po pooblastilu** Odvetniški družbi Kozinc in partnerji o.p., d.n.o., Dalmatinova 2/VI, Ljubljana),
- Banka Celje d.d., Vodnikova 2, Celje,
- Nova KBM d.d., Vita Kraigherja 4, Maribor (**po pooblastilu** Odvetniški družbi Colja, Rojs & Partnerji o.p., d.n.o., Tivolska cesta 48, Ljubljana)
- Banka Koper d.d., Pristaniška ulica 14, Koper (**po pooblastilu** Odvetniki Šelih & Partnerji, o.p., d.n.o., Komenskega ulica 36, Ljubljana),
- Abanka Vipa d.d., Slovenska 58, Ljubljana,
- arhiv, tu.